

PATYČIŲ PROBLEMA IR JOS PREVENCIJOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE ANALIZĖ

Giedrius Girdvainis, Rasa Pocevičienė

Šiaulių universitetas, Edukologijos fakultetas

Įvadas

Pasak D. Pūro, gyvename visuomenėje, kuri nepasizymi itin gera dvasine sveikata. Šiandien atsiskleidė susikaupusios nesveiko elgesio su savimi ir kitais ydos. Ar tai būtų savižudybių skaičius, ar plačiai paplitusi ir įvairiomis formomis besireiškianti prievarta, ar besaikis girtavimas – visa tai verčia mus pradėti domėtis savimi, kaip individais ir visuomene, pažvelgti giliau ir pabandyti suvokti, ką reiškia mums ši statistika (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

Patyčios, kaip ir kiti prievartos pasireiškimo būdai, yra visuomenės žemo emocinio raštingumo pasekmė, o kartu ir jaunimo socializacijos nesėkmių priežastis. Šiandien tai labai paplitęs reiškinys ir reiktų jį stabdyti. Patyčios mūsų visuomenėje tapo tokios įprastos, jog virto tarsi gyvenimo norma (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

Mokykloje kiekvienas vaikas turėtų jaustis reikšmingas ir saugus. Deja, mokyklos realybė neretai esti visai kitokia. Moksleivių apklausos rodo, jog nemaža dalis vaikų mokyklose tampa agresijos, pasireiškiančios patyčiomis, aukomis (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005).

Pasaulio Sveikatos Organizacijos tyrimo duomenimis, Lietuvoje apie 70 proc. vaikų bent kartą yra patyrę bendraamžių patyčias, tuo tarpu beveik trečdalis vaikų mokykloje patiria dažnas (2–3 kartus per mėnesį arba dažniau) kitų patyčias. Šis rodiklis, lyginant su kitomis valstybėmis, yra vienas aukščiausių (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005; Zaborskis, Vareikienė, 2008).

Patyčios mokykloje yra be galo didelė problema, susijusi su moksleivių sveikatos sutrikimais ir negatyviomis gyvenimo ypatybėmis. Patyčių prevencinių programų įgyvendinimas ir psichologinio klimato mokykloje ar klasėje gerinimas apsaugotų vaikus nuo somatinės ir psichinės sveikatos problemų bei rizikingo elgesio (Zaborskis, ...2008).

Per pastaruosius dešimt metų susidomėjimas šia problema ypač išaugo, agresyvaus elgesio tyrimams skiriama vis daugiau dėmesio (Olweus, 2008). Tyrinėjamas patyčių dažnumas mokyklose (Olweus, 1993; Rigby, 1999; Ortega, Lera, 2000; Peteraki, Houndouadi, 2001; Robichaud, 2007), gilinamasi į šio reiškinio atsiradimo priežastis, nagrinėjamas pa-

tyčių ryšys su depresija, polinkiu į savižudybę (Rantanen, Kaltiala-Heino, Rimpela et al., 1999), tabako bei alkoholio vartojimu (Targamadžė, Valeckienė, 2007). Ieškoma sąsajų tarp patyčių ir įvairių somatinių negalavimų (Rigby, 1999; Rantanen, Kaltiala-Heino, Rimpela ir kt., 1999; Smokowski, Kopasz, 2005; Robichaud, 2007), pateikiamos išsamios aukų ir jų skriaudėjų charakteristikos (Olweus, 1993; Banks, 1997; Smokowski, Holland Kopasz, 2005; Robichaud, 2007). Vis dar intensyviai ieškoma efektyvių būdų, galinčių sumažinti patyčių mokyklose reiškimąsi (Heinrich, 2003; Rigby, Smith, Pepler, 2004; Salmivalli, Kaukiainen, Voeten, 2005; Whitted, Dupper, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Olweus, 1993, 2008; Robichaud, 2007; Valeckienė, 2007).

Tyrimo objektas – patyčių prevencija bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo tikslas – susisteminti žinias apie patyčias tarp mokinių ir prevencijos organizavimo galimybes bendrojo lavinimo mokykloje.

Uždaviniai: Atskleisti patyčių mokykloje sampratos esmę, formas, paplitimo mastą pasaulyje, prevencijos principus bei galimybes taikyti juos bendrojo lavinimo mokyklose.

Tyrimo metodai: pedagoginės, psichologinės bei kitos literatūros analizė.

Patyčių apibrėžties problematika

Pasak D. Valeckienės (2007), aiškios ir visiems priimtinos patyčių sampratos kol kas nėra. Lietuvių kalboje vis dar nerandama termino, kuris tiksliai ir aiškiai apibūdintų patyčias ir atspindėtų elgesio įvairovę, būdingą šiam reiškiniui. Mokslinėje literatūroje didelė ši reiškinį apibūdinančių žodžių įvairovė: patyčios, priekabės, užgauliojimas, žeminimas, skriaudimas, žalojimas ir t. t. (Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006). Lietuvoje kaip sinonimai dažniausiai vartojami *patyčių* ir *priekabiavimo* terminai, tačiau svarbu pabrėžti tai, kad terminas *priekabiavimas* dažnai suprantamas kaip seksualinis (Targamadžė, Valeckienė, 2007; Valeckienė, 2007). D. Valeckienės (2007) teigimu, šios dvi dažniausiai Lietuvoje vartojamos sąvokos atskleidžia gan skirtingą šio reiškinio prasmę ir toks jų vartojimo nevienareikšmiškumas tik patvirtina pačios įvardijamos problemos sunkumą bei sudėtingumą.

Tokia patyčių reiškinių sąvokų įvairovė pavirtina problemas apibrėžimų gausą. Mokslinėje literatūroje susiduriama su skirtingomis šio reiškinių sampratomis. Įvairių šalių patyčių problemą tyrinėjantys mokslininkai pateikia skirtingus šio reiškinių apibrėžimus. Pavyzdžiui, P. K. Smith (1997) patyčias apibrėžia kaip sistemingą piktnaudžiavimą galia, kaip atkaklius ir nuolat pasikartojančius veiksmus, nukreiptus į kitą asmenį, siekiant jį įskaudinti ir pažeminti. Pasak W. M. Craig (1998), patyčios – tai neigiamas fizinis ar žodinis veiksmas, kuris atliekamas tyčia, siekiant įskaudinti kitą asmenį. D. Olweus (1993) patyčias įvardija kaip sąmoningą, neišprovokuotą ir pasikartojantį vieno asmens ar visos jų grupės fizinius arba žodinius užgauliojimus, siekiant asmenį įskaudinti ir pažeminti.

Patyčioms mokykloje būdingi trys svarbiausi elementai: *patyčios – tai pasikartojantis elgesys; tarp priekabautojo ir aukos yra valdžios, fizinė, socialinė, psichologinė persvara; toks elgesys žaloja ir kenkia, nes jo pagrindinis tikslas – įskaudinti, sukelti emocinį bei fizinį skausmą kitam asmeniui* (Olweus, 1993; Nansel, Overpeck, Pilla ir kt., 2001; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Craig, Pepler, Blais, 2007). Dažnai patyčios painiojamos su humoru, pajuokavimu, tačiau tai yra visiškai skirtingi dalykai. Patyčias nuo humoro skiria tai, kad tas, iš kurio juokiamasi, jaučiasi blogai, o juokinga ar smagu gali būti tik besityčiojantiems ir patyčių stebėtojams (Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006).

Patyčių formų grupavimas

Patyčios pasireiškia įvairiomis formomis, nuo žodinių užgauliojimų, ignoravimo ar atstūmimo iki fizinių išpuolių, reketo ar daiktų atiminėjimo ir laužymo (Zaborskis, Vareikienė, 2008). Patyčių problemą nagrinėjančioje mokslinėje literatūroje išskiriama keletas patyčių formų. Pagal tai, kaip iš asmens yra tyčiojama išskiriamos *tiesioginės* ir *netiesioginės* patyčių formos:

- *Tiesioginės patyčios* pasireiškia atviromis, į vaiką nukreiptomis atakomis. Jis yra stumdomas, pravardžiuojamas, jam grasinama, ant jo rėkiama, rodomi nepadorūs gestai, jis erzinaamas bei mušamas ir pan. (Olweus, 1993; Smith, 1997; Nansel, Overpeck, Pilla ir kt., 2001; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Craig, Pepler, Blais, 2007).
- *Netiesioginėms patyčioms* būdingas elgesys, kai vaikas skaudinamas nevarojant tiesioginės agresijos. Tai vaiko atstūmimas nuo grupės, ignoravimas, nebendravimas, apkalbinėjimas ir pan. (Olweus, 1993; Smith, 1997; Nansel, Overpeck, Pilla ir kt., 2001; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Craig, Pepler, Blais, 2007).

Tiesioginės patyčios yra kur kas lengviau pastebimos, o netiesiogines patyčias sudaro gana subtilūs ir iš pažiūros visai nekalti veiksmai, bet jie lygiai taip pat, kaip ir smūgiai ar užgauliojimai, gali labai įskaudinti (Olweus, 1993; Robichaud, 2007). Netiesiogines patyčias sunkiau atskleisti, sunku įsikišti ir jas sustabdyti, t. y. valdyti. Iš pirmo žvilgsnio žemintojas nedaro nieko blogo, tad yra be galo sunku jam ką nors prikišti bei jį nubausti (Robichaud, 2007). Todėl, pasak D. Olweus (1993), labai svarbu atkreipti dėmesį į šią mažiau pastebimą patyčių formą, nes jos labai dažnai būna net skaudesnės už tas, kurias galima pamatyti plika akimi.

Pagal tai, kokia agresija vartojama vaikui įskaudinti ir įžeisti, dar yra išskiriamos:

- *Verbalinės ir rašytinės patyčios* – kuomet iš vaiko yra tyčiojama žodžiu ir raštu. Ši patyčių forma apima tokį elgesį, kaip pravardžiavimąsi, negatyvius komentarus, gąsdinimą, pašaipias replikas apie žmogaus kūną, religiją, rasę, tautybę, negalią, išvaizdą, gąsdinančių žinučių siuntinėjimą mobiliuoju telefonu ar elektroniniu paštu ir pan. (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Craig, Pepler, Blais, 2007).
- *Fizinės patyčios* – kai iš vaiko tyčiojama fiziniiais veiksmais. Fizinės patyčios – mušimas, kandžiojimas, stumdymas, daiktų gadinimas, nepagarbūs gestai ar kitas atviras į vaiką nukreiptas agresyvus elgesys (Povilaitis, ... 2006; Craig, Pepler ... 2007).

Šiandien, patyčios įgauna naujų, užmaskuotų formų – grasinamų, gąsdinančių žinučių mobiliuoju telefonu arba elektroniniu paštu siuntimas, filmuotos medžiagos apie asmenį skleidimas ar žeminamų internetinių puslapių apie patyčių auką kūrimas ir platinimas (Bauman, Del Rio, 2006; cit. pgl. Valeckienė, 2007).

Patyčių formas taip pat galima klasifikuoti ir pagal tai, dėl kokių priežasčių iš asmens yra tyčiojama. Tai patyčios, kylančios dėl kito asmens kūno sudėjimo, socialinės padėties, charakterio savybių, higienos įpročių, negalios, rasės, kitų priežasčių (Targamadžė, Valeckienė, 2007).

Kai kurie patyčių tyrinėtojai kaip atskirą formą išskiria seksualines patyčias: įžeidžiančias užuominas, komentarus apie išvaizdą, nepageidaujamus prisilietimus, pasiūlymus su seksualine potekste, pornografijos demonstravimą, platinimą ir pan. (Valeckienė, 2007).

Patyčių paplitimas pasaulyje ir Lietuvoje

Patyčios mokykloje – labai paplitusi socialinė problema daugelyje pasaulio šalių. Tai klastingas, antisocialus elgesys, kasmet traumuojantis milijonus vaikų (Feinberg, 2003). Nuo šio reiškinių tyrinėjimų

pradžios iki šiandien atlikta daug ir įvairių tyrimų, nagrinėjančių šio reiškinio paplitimo mastą įvairiose pasaulio šalyse. Kanadoje atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad 5 proc. berniukų ir 7 proc. mergaičių nuo 4 iki 11 metų amžiaus jau buvo reguliarios patyčių aukos, o 14 proc. to paties amžiaus berniukų ir 9 proc. mergaičių prisipažino, kad reguliariai tyčiodavosi iš kitų vaikų (Robichaud, 2007). Daugiau kaip 38 000 Australijos vaikų apklausos rezultatai rodo, kad apie 50 proc. respondentų mokykloje nuolat patiria kitų vaikų patyčias (Rigby, 1999). Ispanijoje atliktais tyrimais nustatyta, kad 33 proc. vaikų yra patyčių aukos, tiek pat procentų patys tyčiojasi iš kitų vaikų (Ortega, Lera, 2000).

Švedijoje apie 39 proc. vidurinėse mokyklose besimokančių vaikų patiria patyčias, 28 proc. teigė, kad patys tyčiojasi iš kitų vaikų ir 13 proc. prisipažino esantys ir patyčių aukos ir jų iniciatoriai (Frisen, Jonsson, Persson, 2007). Belgijoje patyčias patiria 23 proc. pradinėjų klasių moksleivių (Stevens, Oost, 1999; cit. pgl. Pateraki, Houndoumadi, 2001). Tuo tarpu Graikijoje dažną kitų tyčiojimąsi patiria tik apie 14,7 proc. vaikų, o maždaug 6,3 proc. patys tyčiojasi iš kitų (Pateraki, Houndoumadi, 2001).

Pačiais naujaisiais JAV atliktų tyrimų duomenimis, beveik 30 proc. 6–10 klasių moksleivių yra mažiau ar daugiau ištraukę į patyčių procesą: 13 proc. kaip besityčiojantys, 10,6 proc. kaip patyčių aukos, o 6,3 proc. ir tyčiojasi, ir patys jų patiria (Nansel, Overpeck, Pilla ir kt., 2001).

Lietuvoje patyčių reiškinio tyrinėjimai žengia dar tik savo pirmuosius žingsnius, todėl iki šiandien atlikta tik keletas tyrimų, kuriais mėginta išsiaiškinti tyčiojimosi dažnumą tarp vaikų ir paauglių. Vienas iš tokių tyrimų – Pasaulinės Sveikatos Organizacijos vykdomas tarptautinis moksleivių sveikatos ir gyvenamosios tyrimas, įvairių Europos šalių mokyklose pradėtas daugiau kaip prieš du dešimtmečius (1983–1984). Lietuvoje jau atliktos trys moksleivių apklausos – 1994, 1998 ir 2002 metais (Zaborskis, Vareikienė, 2008; Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005).

2002 metais atliktos apklausos duomenimis, 36,17 proc. moksleivių teigė, kad iš jų mokykloje dažnai (2–3 kartus per mėnesį arba dažniau) tyčiojasi bendraamžiai. 34 proc. apklausos dalyvių prisipažino, jog dažnai (2–3 kartus per mėnesį arba dažniau) patys tyčiojasi iš kitų moksleivių. Patyčių patyrimo dažnis Lietuvoje, palyginus su kitomis 35-omis šiame tyrime dalyvavusiomis šalimis, yra pats didžiausias. Lietuvoje daugiausia vaikų, tiek patiriančių patyčias, tiek besityčiojančių iš kitų (Zaborskis, Vareikienė, 2008; Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005).

Patyčių padariniai

Nuolat patiriamos patyčios aukai sukelia labai daug įvairių pasekmių: vaikai yra nelaimingi, labai dažnai jaučia liūdesį, kaltę, vienišumą, nesaugumą, nerimą, bejėgiškumą (Rigby, 1999; Heinrich, 2003; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005). Patyčių aukos pasižymi pasitikėjimo ir savigarbos stoka (Robichaud, 2007). Su kitų skriauda susiduriantys vaikai taip pat patiria įvairių kūno sužalojimų (sumušimai, įpjovimai, įbrėžimai ir pan.), suplėšomi jų drabužiai, sugadinamas turtas ir t. t. (Smokowski, Kopasz, 2005).

Aptariamąjį reiškinį tyrinėjantys mokslininkai įrodė, kad patyčių aukos, dažniau negu vaikai, su kuriais bendraamžiai elgiasi gerai gali patirti somatinių sutrikimų (Robichaud, 2007). Dėl nuolatinės streso būsenos jie skundžiasi galvos, skrandžio skausmais, pykinimu, sutrikusiu virškinimu, miegu ir pan., suserga įvairiomis infekcinėmis ligomis (Rigby, 1999; Rantanen, Kaltiala-Heino, Rimpela ir kt., 1999; Smokowski, Kopasz, 2005). Nuo užgauliojimų kenčiantys vaikai turi ir bendravimo sunkumų: jiems sunkiau sekasi užmegzti ir palaikyti gerus santykius su bendraamžiais, prie jų prisitaikyti, bendraudami jie yra labai nedrąsūs, įsitempę ir drovūs (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005). Be to, vaikystėje patirtos patyčios susijusios ir su vyresniems žmonėms kylančiomis bendravimo problemomis (Valeckienė, 2007).

Tyčiojimasis veikia ir tu, kurie tyčiojasi iš kitų, elgesį. Didelė tikimybė, kad iš kitų nuolat besityčiojantys vaikai susidurs su bendraamžių atstūmimu, turės didelių mokymosi sunkumų, taps socialinių bei teisinių institucijų globotiniais (Robichaud, 2007). Besityčiojantys iš kitų vaikai, kaip ir patyčių aukos, neretai atsiduria dideliame depresijos ir savižudybės pavojuje (Rantanen, Kaltiala-Heino, Rimpela ir kt., 1999).

Įvairiais tyrimais nustatytas patyčių ryšys su tabako ir alkoholio vartojimu bei didesniu polinkiu į kriminalinį elgesį (Targamadžė, Valeckienė, 2007). Be to, tyčiojimasis iš kitų perauga į antisocialų elgesį pilnametystėje (Smokowski, Kopasz, 2005; Heinrich, 2003). Norvegijoje atliktais tyrimais išsiaiškinta, kad 60 proc. berniukų, kurie buvo charakterizuoti kaip skriaudėjai, iki 24 metų padarė mažiausiai vieną oficialiai įregistruotą nusikaltimą, o 35–40 proc. – mažiausiai tris ir daugiau nusikaltimų (Olweus, 1993, 2008).

Pagrindiniai patyčių prevencijos organizavimo ugdymo įstaigoje principai

Pasak K. Rigby (1999), labai dažnai tėvai ir mokytojai net nežino apie mokykloje egzistuojančią patyčių problemą, apie jos paplitimo mastą. Mokiniai, stebėdami, kaip tyčiojamasi iš kitų vaikų, bijo-

dami patys tapti patyčių objektais arba paprasčiausiai nežinodami, kaip aukai padėti, nesiiama jokių priemonių, galinčių sustabdyti patyčias. Pasak autoriaus, atsizvelgiant į šią situaciją, būtina mokyklose diegti efektyvias patyčių mažinimo programas, įgyvendinti griežtą patyčių netoleravimo politiką.

Mokyklose, vykdant patyčių prevenciją bei kuriant prevencines programas, būtina atkreipti dėmesį į keletą labai svarbių aspektų. Kaip rodo įvairiose šalyse atliktų patyčių prevencinių tyrimų analizė, dauguma sėkmingai vykdytų tokių programų, apimančių visą mokyklos bendruomenę, yra veiksmingesnės negu dirbant individualiai (Atlas, Pepler, cit. pgl. Valeckienė, 2007). Daugelis specialistų pastebi, kad prevencinės strategijos, mažinančios patyčias mokyklose, efektyvios tada, kai jos apima *mokyklos lygmens* intervencines strategijas, nukreiptas į visos mokyklos kultūros ir atmosferos keitimą; *klasės lygmens* strategijas, kuriose aktyviai dalyvauja mokytojai ir kiti mokykloje dirbantys suaugę asmenys; *individualų lygmenį*, nukreiptą į skriaudėją ir patyčių auką (Heinrich, 2003; Whitted, Dupper, 2005; Rigby, Smith, Pepler, 2004).

Be to, akcentuojamas griežtas kiekvienos prevencinės programos įgyvendinimo taisyklių laikymasis (Whitted, Dupper, 2005). Pasak K. S. Whitted ir D. R. Dupper (2005), viena iš pagrindinių mokyklų daromų klaidų – dalinis programų įgyvendinimas dėl laiko stokos. Autoriai taip pat pabrėžia, kad prevencinių programų modifikacija paprastai silpnina intervencijos veiksmingumą arba ji visiškai nepakeičia esamos situacijos į kur kas geresnę.

Siekiant mažinti patyčių raišką ugdymo institucijoje, ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas prevencinės programos tikslams formuluoti. Svarbu, kad prevencinės programos turėtų aiškias ir konkrečias priemones bei pageidaujamus rezultatus. Taip pat būtinas prevencinių programų su visais jose esančiais patyčių mažinimo elementais atidus ir rūpestingas koordinavimas (Rigby, Smith, Pepler, 2004). Kasmet turi būti atlikta išsami analizė, diegiamos prevencinės programos efektyvumui įvertinti (Whitted, Dupper, 2005).

Kaip rodo atlikti tyrimai, patyčios tarp pradinėjų klasių mokinių gali peraugti į agresyvių elgesį vyresnėse klasėse, todėl patyčių prevenciją būtina vykdyti jau pradinėje mokykloje. Patyčių prevencija turi tęstis keletą metų, ji turi būti nuosekli, labai gerai ir kruopščiai apgalvota, pasitelkiant gerai išbandytas, standartizuotas intervencijas su išsamiais pamokų planais (Whitted, Dupper, 2005).

Būtina paminėti ir tai, kad prevencijos metu svarbu skirti daug dėmesio socialinių įgūdžių ugdymui, nelaukiant, kol pasireikš nepageidaujamas elgesys. Vienas iš pagrindinių veiksmų, lemiančių pre-

vencijos sėkmę, – prevencijos formų įvairovė, o ne vien tik paskaitos ar seminarai (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

Tikėtis gerų rezultatų galima tik dirbant komandoje ir vadovaujantis bendradarbiavimo principais. Šią komandą turėtų sudaryti patys vaikai, jų tėvai, mokytojai, mokyklų psichologai, socialiniai pedagogai ir kiti specialistai (Feinberg, 2003). Mokyklos administracija savo ruožtu taip pat turi išreikšti savo palaikymą patyčių prevencinei programai, ji turi skirti finansinių išteklių jos įgyvendinimui, sujungti šią programą su ugdymo planais (Whitted, Dupper, 2005). Patyčių prevencijoje labai svarbus ir mokyklos bendruomenės aktyvus bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, pavyzdžiui, policija, pedagogine psichologine tarnyba, psichikos sveikatos centru, vaikų teisių apsaugos tarnyba, bažnyčia, NVO ir kt. (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

Kaip teigia M. G. R. Robichaud (2007), suaugusiųjų prisipažinimas, kad patyčios egzistuoja mokykloje, yra pirmas žingsnis, kovojant su šiuo reiškiniu. K. Rigby teigimu, vykdoma patyčių prevencija neduos teigiamų rezultatų tol, kol suaugusieji nepripažins, kad patyčios mokykloje yra labai didelė problema (Salmivalli, Kaukiainen, Voeten, 2005). Būtina suvokti, kad nėra nė vienos apsaugotos mokyklos ir kad kiekvienoje aplinkoje šių reiškinių mastą reikia patikrinti ir įvertinti. Visi be išimties suaugę yra atsakingi už tai, kad „džiunglių“ įstatymai neviešpatautų vaikų grupėse (Robichaud, 2007).

Anot D. Olweus (2008), suaugusiųjų (tėvų, mokytojų bei kito mokyklos personalo) išitraukimas iš patyčių prevenciją – tai vienas iš pagrindinių veiksmų, lemiančių jos sėkmę. Pasak autoriaus, suaugusieji turi būti aktyvūs, žinoti apie patyčių iniciatoriaus / aukos problemos pobūdį bei lygį konkrečioje mokykloje. Jie taip pat privalo turėti pakankamai žinių apie įvairias intervencines priemones bei praktinių jų taikymo įgūdžių. Ir norint visa tai pasiekti, mokykloje turi vykti sistemingas tėvų bei viso mokyklos personalo kompetencijų tobulinimas.

Patyčių prevencija skirtinguose lygmenyse

Vykdant patyčių prevenciją *mokyklos lygmeniu*, labai svarbu atskleisti pačios problemos paplitimo mastą. Todėl daugelis mokslininkų pabrėžia, kad labai svarbu mokykloje atlikti patyčių raiškos tyrimus (Salmivalli, Kaukiainen, Voeten, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Olweus, 1993). Šiais tyrimais būtina išsiaiškinti, kaip dažnai vaikai mokykloje patiria kitų vaikų patyčias, kokiais būdais vaikai tyčiojasi iš kitų, kuriose mokyklos vietose dažniausiai susiduriama su kitų mokinių patyčiomis, kokios pagalbos vaikai sulaukia iš suaugusiųjų ir pan. (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

Siekiant gauti patikimų duomenų, dažniausiai atliekama anoniminė mokinių (o kartais ir tėvų, mokytojų, socialinių pedagogų, psichologų bei kito mokyklos personalo) apklausa (Heinrich, 2003; Rigby, Smith, Pepler, 2004). Duomenų išanalizavimas ir aptarimas yra tarsi parengiamasis žingsnis link griežtos antipatyčių politikos mokykloje išvystymo (Rigby, Smith, Pepler, 2004). Geriau suvokus problemos pobūdį, turint išsamią informaciją, atsiranda daugiau galimybių taikyti įvairias korekcines priemones, būdus, padedančius užtikrinti patyčių prevenciją ugdymo institucijoje (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

Pasak P. K. Smith, vienas iš pagrindinių antipatyčių projekto įgyvendinimo tikslų – visos mokyklos bendruomenės nuostatų prieš patyčias formavimas. Siekiant šio tikslo, būtinas konkretus ir aiškus patyčių prevencijos strateginis planas, kurio sudarymas – tai kitas labai svarbus žingsnis, mažinant patyčių pasireiškimą mokyklos lygmeniu (Valeckienė, 2007). Plane turi būti aiškiai įvardijama, kaip mokykla vertina tyčiojimąsi ir ko mokykla siekia (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Jis turėtų apimti patyčių mokykloje priežasčių aiškinimąsi, mokyklos bendruomenės švietimą patyčių klausimais, tikslų nuorodų, kaip reaguoti į patyčias ir kokius konkrečius veiksmus vykdyti, siekiant užkirsti kelią neigiamoms dalykams, nurodymų bei pasiektų rezultatų analizę. Strategijoje turi būti pabrėžta ir nuosekli nuolatinė patyčių, kaip reiškinių, stebėseną mokykloje (Smith, 1991; cit. pgl. Valeckienė, 2007). Bet to, ši strategija turi būti pristatyta visai mokyklos bendruomenei. Labai svarbu, kad kiekvienas jos narys žinotų, kur gali rasti ir paskaityti mokyklos strategiją patyčių mažinimo klausimu (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

Vykdamas patyčių prevenciją, mokyklose rekomenduojama suformuoti jos koordinavimo komandą, kurią turėtų sudaryti atstovai iš skirtingų mokyklos bendruomenės grupių: administracijos, mokytojų, mokinių, tėvų, be to, dalyvautų psichologas, socialinis pedagogas. Šios komandos pagrindinė funkcija – koordinuoti veiksmų planą ir vertinti vykdomos prevencijos rezultatus (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Olweus, 1993, 2008; Feinberg, 2003).

Mokykla turi organizuoti įvairius mokymus suaugusiems (tėvams, mokytojams ir kitam mokyklos personalui) bei patiems mokiniams. Šių mokymų metu turi būti suteikiama žinių apie tai, kaip identifikuoti patyčių auką, kaip tinkamai reaguoti ir atsakyti į patyčias, kaip modeliuoti ir stiprinti teigiamą problemos sprendimą (Feinberg, 2003).

Pastebima tendencija, kad tyčiojamosi tokie vietos ir tokiose vietose, kur suaugusiųjų priežiūra yra mažesnė, pavyzdžiui, mokyklos kieme, koridoriuose, tualete ir kt. (Smokowski, Kopasz, 2005;

Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Vietų, kuriose dažniau patiria kitų patyčias, stebėjimas – kitas žingsnis, vykdamas patyčių prevenciją mokyklos lygmeniu (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Olweus, 1993, 2008). Be to, mokykla, spręsdama patyčių problemą, turėtų įvardyti suaugusius asmenis, į kuriuos vaikai, tėvai, mokytojai tiesiogiai, telefonu ar elektroniniu paštu galėtų saugiai kreiptis norėdami papasakoti apie jų patirtas ar stebėtas patyčias.

Vykdamas patyčių prevenciją, svarbu sukurti vieningo elgesio kontrolės sistemą, kuri pasireikštų paprastų taisyklių forma (Heinrich, 2003). Taisyklėse turi būti apibrėžtos visos įmanomos smurto formos, pranešimo apie smurtą taisyklės, bausmės, paskatinimai (tiems, kurie padėjo spręsti kilusias problemas), pagalbos šaltiniai, teisiniai išaiškinimai ir pan. Taisyklės neturi būti vien surašyti veiksmai, už ką ir kaip baudžiama, bet turi būti pateikti ir pageidaujamo elgesio modeliai (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004).

Pasak D. Olweus, bendruomenei reikia duoti aiškiai suprasti, kad mokykla, siekdama sumažinti patyčias, ne tik skatina vaikus nesityčioti iš kitų, bet taip pat ir nebūti pasyviems patyčių stebėtojams. Paprastų ir aiškių taisyklių sukūrimas gali paskatinti vaikus nesityčioti iš kitų bei padėti tiems, iš kurių tyčiojamosi (Heinrich, 2003).

Labai svarbu, kad patys mokytojai laikytųsi nustatytų elgesio taisyklių. Mokytojai yra tartum elgesio modelis moksleiviams. Todėl, norint sukurti saugią mokyklos aplinką, kurioje nebūtų tyčiojimosi, labai svarbu, kad mokytojai ir kiti mokyklos darbuotojai rodytų tinkamą pavyzdį vaikams. Kitaip moksleiviams gali susidaryti įspūdis, kad taisyklės yra netikros, „popierinės“ (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005).

Klasės lygmeniu patyčių prevencija turi būti integruojama į mokymo programą (Olweus, 1999; cit. pgl. Valeckienė, 2007). Organizuojant patyčių prevenciją, labai svarbu klasėje skirti laiko mokinių diskusijoms apie tarpusavio santykius (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Klasės valandėlėse būtina skatinti mokinius papasakoti apie problemines situacijas, kurias išgyvena mokytojams nematant, nagrinėti problemą grupėje. Tai gali padėti vaikams pasijusti atsakingiems už savo sprendimus (Robichaud, 2007). Klasės valandėles galima skirti ir patyčių reiškiniui aptarti: kas yra patyčios, kodėl jos vyksta, kaip jaučiasi vaikai, iš kurių yra tyčiojamosi, šio reiškinių prevencijos būdai ir pan. (Heinrich, 2003).

Rekomenduojama, kad kiekviena klasė apibrėžtų savo grupės taisykles, kuriose būtų aiškiai įvardyta, koks elgesys klasėje pageidaujamas, o koks – netoleruojamas (Heinrich, 2003; Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Ross, 2006). Šios taisyklės

neturi būti primestos suaugusiųjų, jų kūrime ir koregavime privalo dalyvauti visi – ir mokytojai, ir patys vaikai. Be to, visa klasė turi numatyti, kokių bus imamas priemonių, jei šios klasės taisyklės bus pažeistos (Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

Vykdam patyčių prevenciją klasės lygiu, būtina akcentuoti, kad mokiniai, būdami patyčių stebėtojai, gali arba paremti arba nudrašinti patyčių iniciatorių. Klasės lygmenyje būtina išmokyti stebėtojus atpažinti patyčias, kaip įsikišti ir šią situaciją nutraukti. Toks darbas, mažinant patyčias klasės lygmeniu, bus veiksmingiausias (Rigby, 1995; cit. pgl. Valecienė, 2007).

Vienas iš efektyvių būdų, padedančių mažinti patyčias mokykloje, – bendradarbiavimo tarp mokinių skatinimas. Tam pasitarnauti gali klasės auklėtojo organizuojama veikla, kurios metu vaikai atlikinėja įvairias užduotis ne po vieną, bet poromis arba nedidelėse grupelėse. Taip vaikai yra priversti bendradarbiauti, o tai, savaime aišku, skatina jų tarpusavio draugystę, moko priimti kitus tokius, kokie jie yra, į veiklą įtraukti mažiau pastebimus bendraklasius, mažinama socialinė jų izoliacija (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

Efektiviausia pagalba agresyviai besielgiančiams vaikams ir jų aukoms, kaip rodo pasaulinė praktika, yra socialinių gebėjimų ugdymas (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Jei vaikas stokoja socialinių įgūdžių, didelė tikimybė, kad savo vidinę įtampą, pyktį ir diskomfortą išreikš elgdamasis netinkamai, pavyzdžiui, tyčiodamasis iš kitų. Arba, atvirksčiai, – nusistovės pasyvus, vengiantis elgesys: apatiškumas, baigštumas, labai didelis jautrumas, nepasitikėjimas savimi, žemas savęs vertinimas. Visa tai stabdo asmenybės vystymąsi. Socialinių įgūdžių ugdymas ypač reikalingas rizikos grupių vaikams (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007). Mokyklose turi būti parengta socialinių įgūdžių ugdymo programa. Lietuvoje jau bandoma įgyvendinti socialinių gebėjimų ugdymo programą „*Zipio draugai*“ (Braslauskienė, Jonutytė, 2005), taip pat adaptuojama Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos parengta „*Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa*“ (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Socialinių gebėjimų valandėlės, kuriose būtų mokoma pozityviai spręsti konfliktines situacijas, kasdieniniame gyvenime kylančias problemas, ugdomas gebėjimas pasakyti „ne“, gebėti apsaugoti ekstremaliais atvejais. Tai labai padėtų vaikų socializacijai (Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

Patyčių prevencija *individualiu lygmeniu* apima pagalbą patyčių aukai bei jo skriaudėjui (Whitted, Dupper, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Olweus, 1993, 2008; Ross, 2006). Pasak K. S. Whitted ir D. R. Dupper (2005), patyčių prevencija individualiu lygmeniu turi būti nukreipta į mokinių so-

cialinių kompetencijų tobulinimą, keičiant jų žinias, įgūdžius, požiūrius ar elgesį, taikant interaktyvius mokymo metodus.

Nuo bendraamžių patyčių kenčiantiems vaikams galima padėti įvardijant jiems pagrindines priežastis, dėl kurių jie tampa patyčių objektais. Taip pat numatyti jų elgesio keitimosi tendencijas, siekiant apsaugoti juos nuo patyčių. Labai svarbu, kad vaikai suprastų, jog patyčių situacijoje likdami ramūs, jie gali sumažinti tyčiojimąsi. Tuo tarpu agresyvus atsakas į patyčias ar bejėgiškumo demonstravimas gali tik dar labiau pabloginti esamą situaciją. Bet to, svarbu, kad patyčių aukos žinotų, kad incidentų aptarimas su suaugusiais jiems gali būti labai naudingas, turėti didelės įtakos tolimesniame jų gyvenime (Whitted, Dupper, 2005).

Rekomenduojama nuo patyčių nukentėjusį vaiką įtraukti į įvairias veiklas, užsiėmimus, kur jis turėtų progų daugiau bendrauti su kitais bendraamžiais. Viso to tikslas – padėti tyčiojimąsi patiriančiam vaikui gauti bendraamžių paramą ir palaikymą. Į pagalbą teikimą svarbu įtraukti ir vaikui svarbius asmenis: bendraamžius, su kuriais jis draugauja, mokytojus, kuriais jis labiausiai pasitiki ir pan. (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Mokykloje dirbantys socialiniai darbuotojai turi dėti daug pastangų, skatindami visą mokyklos bendruomenę padėti patyčių aukoms. Svarbu, kad visa mokyklos bendruomenė patyčių iniciatoriams aiškiai parodytų, kad tai mokykloje netoleruotinas elgesys, su kuriuo rimtai ir atkakliai kovojama (Whitted, Dupper, 2005).

Pagalbos skriaudėjui pagrindinis tikslas – padėti suprasti savo agresyvaus elgesio priežastis, pasekmes kitiems ir koreguoti savo elgesį, mokant jį kitokių, neagresyvių, bendravimo būdų (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Pagalbos (kuri dažniausiai pasireiškia konsultacijų forma) metu siekiama, kad patyčių iniciatorius pripažintų egzistuojančią problemą ir ieškotų pagalbos sau būdų (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Tikrai būtų naudinga, jei šis vaikas galėtų dalyvauti bendravimo įgūdžių, pykčio valdymo programoje (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). R. Braslauskienės ir I. Jonutytės (2005) teigimu, siekiant užmegzti kontaktą su agresyviai besielgiančiu vaiku, svarbu atskirti asmenį nuo jo elgesio. Pasak autorių, pedagogai tik tada užmegs ryšį su vaiku, jei vertins jį kaip asmenį, išvelgs pozityvias vaiko charakterio ypatybes, tačiau netoleruos jo agresyvaus elgesio.

Be galo svarbu, kad, teikiant pagalbą patyčių aukai ir jo skriaudėjui, dalyvautų ir jų tėvai (Heinrich, 2003; Whitted, Dupper, 2005). Jiems reikalingos individualios įvairių specialistų (pvz., psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos. Svarbu sudaryti sąlygas abiejų grupių tėvams (tiek turintiems

agresyviai besielgiančių vaikų, tiek vaikų, kurie yra patyčių aukos) susitikti ir ieškoti bendrų sprendimų. Abiejų grupių tėvų savijauta panaši: patyčių iniciatorių tėvai išgyvena kaltę, kad nesugeba sudrausminti vaiko dėl netinkamo elgesio (Braslauskienė, Jonutytė, 2005), jiems labai sunku susitaikyti su tuo, kad jų vaikai tyčiojasi iš kitų vaikų (Robichaud, 2007); tėvai, iš kurių vaikų tyčiojamosi, išgyvena kaltę, kad nesugeba išmokyti vaiko apsiginti (Braslauskienė, Jonutytė, 2005), jiems be galo skaudu išgirsti žinią, kad jis yra patyčių auka (Robichaud, 2007). Taigi abiejų tėvų grupių susitikimas, jei tinkamai jiems vadovaujama, turėtų būti tikrai naudingas. Tai padėtų geriau vieniems kitus suprasti ir, užuot kaltinus bei liejus pyktį, būtų kur kas efektyviau ieškoti metodų, kaip padėti vaikams ir pačiai ugdymo institucijai (Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

Išvados

1. Šiandien susiduriama su patyčių reiškinių įvardijimo problema. Patyčių reiškinių mokyklose tyrinėjantys įvairių šalių mokslininkai šią problemą apibrėžia skirtingai. Tačiau vieningai sutariama, kad būtina išskirti tokias patyčių ypatybes: pasikartojamumas, nelygus jėgos santykis tarp aukos ir skriaudėjo bei sąmoningas skausmo ir kančios silpnesniam asmeniui sukėlimas.
2. Išskiriamos keturios pagrindinės patyčių formos: *tiesioginės, netiesioginės, verbalinės ir rašytinės* bei *fizinės*. Kai kurie autoriai kaip atskirą formą nurodo *seksualines* patyčias bei patyčias, kylančias dėl tam tikrų asmenybinių, pvz., charakterio ar gyvenimo būdo ir pan. ypatybių.
3. Mokslininkų tyrimai rodo, kad su patyčių problema susiduriama daugelyje šalių, tarp jų ir Lietuvoje. Lietuvos mokyklose patyčių dažnumas, palyginus su kitomis šalimis, yra vienas didžiausių. Šalyje dažnai (2–3 kartus per mėnesį arba dažniau) kitų patyčias patiria 36,17 proc. moksleivių, 34 proc. moksleivių patys dažnai (2–3 kartus per mėnesį arba dažniau) tyčiojasi iš kitų.
4. Patyčios sukelia ilgalaikių bei trumpalaikių neigiamų socialinių, fizinių, psichologinių ir emocijų pasekmių tiek patyčių iniciatoriui, tiek ir jo aukai. Patyčias patiriantys vaikai jaučiasi nelaimingi, liūdni, vieniši, nesaugūs, nerimastingi ir pan. Stokoja savigarbos, patiria įvairių kūno sužalojimų, somatinių sutrikimų, atsiduria net depresijos ir savižudybės pavojuje. Vaikystėje patirtos patyčios susijusios ir su vyresniame amžiuje kylančiomis bendravimo problemomis. Patyčių iniciatoriai, kaip ir patyčių aukos, yra linkę į kriminalinį elgesį. Be to, tyčiojimasis iš kitų perauga į antisocialų elgesį vyresniame amžiuje.
5. Mokslininkų atlikti tyrimai rodo, kad mokyklose būtina griežta antipatyčių politika, reikalingos efektyvios patyčių prevencinės programos. Prevencijos vykdomos mokyklos, klasės bei individualiu lygmeniu. Visos mokyklos bendruomenės aktyvus bendradarbiavimas, egzistuojančios problemos pripažinimas, griežtas įgyvendinamų prevencinių programų taisyklių laikymasis, ypatingas dėmesys prevencinių programų tikslų formulavimui, problemos sprendimo priemonių parinkimui, moksleivių socialinių įgūdžių ugdymui, atidus vykdomos prevencijos koordinavimas bei jos vykdymas ankstyvajame mokykliniame amžiuje, prevencijos formų įvairovė, suaugusiųjų kompetencijos tobulinimas, bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis – pagrindiniai patyčių prevencijos organizavimo ugdymo įstaigoje principai.
6. Vykdam patyčių prevenciją mokyklos lygmeniu, svarbu atlikti raiškos tyrimus, parengti patyčių prevencijos strateginį planą, suformuoti prevencinę komandą. Taip pat akcentuojamas mokymų suaugusiems (tėvams, mokytojams bei kitam mokyklos personalui) bei mokiniams organizavimas, vietų, kuriose dažniausiai patiriama patyčių, stebėjimas, suaugusiųjų informavimas apie vykstančias patyčias bei vieningo elgesio kontrolės sistemos sukūrimas. Vykdam patyčių prevenciją klasės lygmeniu, būtina patyčių prevenciją integruoti į mokymo planus. Pabrėžiamas klasės taisyklių sukūrimas, patyčių situacijos stebėtojų, kaip tinkamai reaguoti į vykstančias patyčias, mokymas, mokinių bendradarbiavimo skatinimas, socialinių gebėjimų ugdymas. Patyčių prevencija individualiu lygmeniu turi apimti pagalbą patyčių aukai bei jo skriaudėjui.

Literatūra

1. Braslauskienė R., Jonutytė I., 2005, *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
2. Craig W., 1998, The Relationship Among Bullying, Victimization, Depression, Anxiety, And Aggression In Elementary School Children. *Person individ.* Vol. 24. Nr. 1. P. 123–130.
3. Craig W., Pepler D., Blais J., 2007, Responding to Bullying: What Works? *School Psychology International*. Vol. 28 (4). P. 1–14.
4. Feinberg T., 2003, Bullying Prevention and Intervention. *Principal leadership*. Nr. 9. P. 10–14.
5. Frisen A., Jonsson A. K., Persson C., 2007, Adolescents' perception of bullying: who is the victim? Who is the bully? What can be done to stop bullying? *Adolescence*. Vol. 42. Iss. 168. P. 749–761.
6. Heinrichs R., 2003, A Whole – School Approach to Bullying: Special Considerations for Children with

- Exceptionalities. *Intervention in School and Clinic*. Vol. 38. Nr. 4. P. 195–204.
7. Karmaza E., Grigutytė N., Karmazė E. G., 2007, *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius: Sapnų sala.
 8. Magomedovas A., Kasperavičiūtė E., Karmaza E., 2004, *Mokyklos saugumo politikos formavimas, įtraukiant moksleivius*. Vilnius: Vaiko namas.
 9. Nansel T. R., Overpeck M., Pilla R. S. et al., 2001, Bullying Behaviors Among US Youth: Prevalence and Association With Psychosocial Adjustment. *JAMA*. Vol. 285 (16). P. 2–13.
 10. Ollweus D., 2008, Patyčios mokyklose: faktai ir intervencija. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*. P. 19–30. Vilnius: Multiplex.
 11. Olweus D., 1993, *Bullying at School – What We Know and what We Can Do*. Oxford and Cambridge: Blackwell Publishing.
 12. Ortega R., Lera J., 2000, The Seville Anti – Bullying in School Project. *Aggressive behavior*. Vol. 26. P. 113–123.
 13. Pateraki L., Houndoumadi A., 2001, Bullying Among Primary School Children in Athens, Greece. *Educational Psychology*. Vol. 21. Nr. 2. P. 167–175.
 14. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J., 2005, *Apie priekabavimą*. Vilnius: Multiplex.
 15. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J., 2006, *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius: Multiplex.
 16. Pūras D., Petkevičius R., Žemaitienė N. ir kt., 2006, Vaikų ir jaunimo psichikos sveikata. Smurtas, prievarta šeimoje. Savižudybių prevencija. *Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2005*. P. 55–61. Vilnius: Baltijos kopija.
 17. Rantanen P., Kaltiala-Heino R., Rimpela M. et al., 1999, Bullying, depresijon, and suicidal ideation in Finnish adolescents: school survey. *BMJ*. Vol. 319. P. 348–351.
 18. Rigby K., 1999, What harm Does Bullying Do? *Paper presented at the Children and Crime: Victims and Offenders Conference convened by the Australian Institute of Criminology and held in Brisbane, 17–18 June 1999*. P. 2–12.
 19. Rigby K., Smith P. K., Pepler D., 2004, *Bullying in Schools*. Cambridge: Cambridge University Press.
 20. Ross W., 2006, A National Perspective of Peer Victimization: Characteristics of Perpetrators, Victims and Intervention Models. *National Forum Of Teacher Educational Journal*. Vol. 16. Nr. 3. P. 1–15.
 21. Robichaud M. G. R., 2007, *Vaikas kenčia pažeminiams mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos.
 22. Salmivalli C., Kaukiainen A., Voeten M., 2005, Anti – bullying intervention: Implementation and outcome. *British Journal of Educational Psychology*. Nr. 75. P. 465–487.
 23. Smith P. K., 1997, Bullying in Life – Span Perspective: What Can Studies of School Bullying and Workplace Bullying Learn from Each Other? *Journal of Community & Applied Social Psychology*. Vol. 7. P. 249–255.
 24. Smokowski P. R., Kopasz K. H., 2005, Bullying in School: An Overview of Types, Effects, family Characteristics, and Intervention Strategies. *Children & Schools*. Vol. 27. Nr. 2. P. 101–110.
 25. Targamadžė V., Valeckienė D., 2007, Patyčių bendrojo lavinimo mokyklose samprata: priežasčių, formų ir pasekmių diskursas. *Acta Pedagogica Vilnensia*. Nr. 19. P. 159–171.
 26. Valeckienė D., 2007, Patyčių tarp bendraamžių prevencijos strategijų mokykloje analizė: užsienio šalių patirtis. *Tiltai*. Nr. 4. P. 53–52.
 27. Whitted K. S., Dupper D. R., 2005, Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. *Children & Schools*. Vol. 27. Iss. 3. P. 167–175.
 28. Zaborskis A., Cirtautienė L., Žemaitienė N., 2005, Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose 1994–2002. *Medicina*. Nr. 41 (7). P. 614–620.
 29. Zaborskis A., Vareikienė I., 2008, Patyčios mokykloje ir jų sąsajos su moksleivių sveikata bei gyvenimu. *Medicina*. Nr. 44 (3). P. 232–239.

ANALYSIS OF PROBLEM OF BULLYING AND ITS PREVENTION AT COMPREHENSIVE SCHOOL

Giedrius Girdvainis, Rasa Pocevičienė

Summary

According to data of World Health Organization there are approximately 70 percent of children in Lithuania who have experienced bullying from their coevals at least once, and almost one third of them are being bullied at school often (2-3 times a month or even more frequently). Bullying at school is a big problem, which is related to pupils' health disorders, negative aspects of way of living and etc. Organizing bullying prevention at school could protect children from somatic and psychological problems of health and risky behaviour. Main determinant factors of successful prevention of bullying are emphasized in this article. The view is also focused on the possibilities to use preventive measures on different levels of comprehensive school. The aim of the research in aspects of education and management is to clear up possibilities of organizing bullying prevention at comprehensive school. The research has showed that bullying at school takes place in many countries. There is a problem of bullying definition today. Scientists from different countries provide different definitions of bullying. There are some characteristic features of bullying such as recurrence; unequal power relations between victim and offender and conscious infliction of pain and suffering for the weaker person. It is possible to distinguish direct, indirect, verbal, written, physical, sexual bullying and bullying because of personal features.

Bullying has long-term or short-term consequences for the initiator of bullying and for the victim too. The main factors which are the basis for bullying prevention success are organizing bullying prevention at school (to carry out researches into bullying manifestation; to prepare bullying prevention strategy; to form groups for bullying prevention; to develop adults' competencies and etc.), in the class (to integrate bullying prevention into curriculum; to encourage communication among pupils; to create class rules; to develop social skills and etc.) and on the individual level (help for the victim and for the offender and etc.). Active cooperation of entire school community, recognition of bullying problem from adults, following rules of prevention programmes, paying considerable attention to formulated aims of preventive programmes, looking for the problem solving aids, social skills development, careful coordination of prevention, implementation of these programmes in early childhood, variety of prevention forms, development of adults' competencies are important factors for success of bullying prevention.

Keywords: bullying, victim, bullying initiator, offender, bullying prevention, bullying prevention programmes.

PATYČIŲ PROBLEMA IR JOS PREVENCIJOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE ANALIZĖ

Giedrius Girdvainis, Rasa Pocevičienė

Santrauka

Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, Lietuvoje apie 70 proc. vaikų bent kartą yra patyrę bendraamžių patyčias, beveik trečdalis mokykloje patiria dažnas (2–3 kartus per mėnesį arba dažniau) kitų patyčias. Patyčios mokykloje – didelė problema, susijusi su moksleivių sveikatos sutrikimais, negatyviomis gyvenimo ypatybėmis. Patyčių prevencijos mokykloje organizavimas apsaugotų vaikus nuo somatinės ir psichinės sveikatos problemų bei rizikingo elgesio.

Straipsnyje išryškunami pagrindiniai sėkmingą patyčių prevenciją lemiantys veiksniai, aptariamos prevencinių priemonių taikymo galimybės skirtinguose bendrojo lavinimo mokyklos sisteminiuose lygmenyse.

Straipsnio tikslas – išsiaiškinti patyčių prevencijos bendrojo lavinimo mokyklose organizavimo galimybes vadybiniu ir edukaciniu aspektu.

Atliktas teorinio lygio tyrimas parodė, kad patyčios mokykloje – užfiksuotas fenomenas daugelyje pasaulio šalių. Šiandien susiduriama su patyčių įvardijimo problema. Įvairių šalių mokslininkai jas apibūdina skirtingai. Patyčioms būdingas pasikartojamumas, nelygus jėgos santykis tarp aukos ir skriaudėjo bei sąmoningas skausmo ir kančios silpniam asmeniui sukėlimas. Išskiriamos tiesioginės, netiesioginės, verbalinės, rašytinės, fizinės, seksualinės patyčios, bei patyčios, kylančios dėl asmenybinių ypatumų. Patyčios tiek jų iniciatoriui, tiek aukai sukelia trumpalaikių ir ilgalaikių padarinių. Patyčių prevencijos vykdomos mokyklos (patyčių raiškos tyrimų organizavimas, patyčių prevencijos strateginio plano parengimas, patyčių prevencinės komandos suformavimas, suaugusiųjų kompetencijos tobulinimas ir kt.), klasės (prevencijos integravimas į mokymo planus, bendravimo tarp mokinių skatinimas, klasės taisyklių sukūrimas, socialinių gebėjimų ugdymas ir kt.) ir individualiu (pagalba patyčių aukai bei jo skriaudėjui) lygmenims. Visos mokyklos bendruomenės aktyvus bendradarbiavimas, suaugusiųjų egzistuojančios problemos pripažinimas, griežtas prevencinių programų taisyklių laikymasis, apgalvotas prevencinių programų tikslų formulavimas, problemos sprendimo priemonių parinkimas, socialinių įgūdžių ugdymas, atidus vykdomos prevencijos koordinavimas bei jos vykdymas ankstyvajame mokykliniame amžiuje, prevencijos formų įvairovė, suaugusiųjų kompetencijos tobulinimas – tai pagrindiniai veiksniai, lemiantys patyčių prevencijos sėkmę.

Prasminiai žodžiai: patyčios, auka, patyčių iniciatorius, skriaudėjas, patyčių prevencija, prevencinės programos.

Įteikta 2009-10-07